

ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

Μέγαρο Αλέξανδρου Σούτσου, Σταδίου 33 και Πεσμαζόγλου, 8ος όροφος, Τ.Κ.: 10559, Αθήνα

www.e-keme.gr

Παρουσίαση Ομιλίας στον κύκλο συζητήσεων

«Ο κύκλος των χαμένων πνευματικών δικαιωμάτων»

από το 'Doctoral CMCLUB' Παντείου Πανεπιστημίου (9/05/2023 – 30/05/2023)

Θεματική υποενότητα: «Τέχνες, καλλιτέχνες και εμπειρίες»

Τίτλος συμμετοχής του #SAP κεντρικής εισήγησης: «Η περίπτωση της σύγχρονης μορφής της Ζωγραφικής, της 'Street Art', στο κέντρο της Αθήνας | 'The Street Art Project'»

Ομιλήτρια: Κωνσταντίνα Μ. Κωνσταντίνου, Κοινωνική Ερευνήτρια - ΠΜΣ «Εγκληματολογία», Πάντειο Πανεπιστήμιο | Δημιουργός & Συντονίστρια του 'The Street Art Project'

Email επικοινωνίας: konmaria.konstantinou@gmail.com

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Αρχικά, θα ήθελα να σας ευχαριστήσω θερμά για την πρόσκληση να παρευρίσκομαι σήμερα κοντά σας. Είναι η πρώτη φορά που έρχομαι ούσα προσκεκλημένη στο Πάντειο με σκοπό να μιλήσω για ένα δικό μου επιστημονικό project και οφείλω να ομολογήσω πως είμαι κάπως συγκινημένη. Θα ήθελα να ευχαριστήσω την Επιτροπή και ιδιαιτέρως τη συνάδελφο και μέλος του Project για το οποίο θα σας μιλήσω, την κα Αγγελική Πεπόνη. Βρίσκω εξαιρετικά επίκαιρο και πολλαπλά σημαντικό το θέμα του κύκλου συζητήσεων και δη τη συγκεκριμένη υποενότητα σχετικά με την Τέχνη.

Ονομάζομαι Κωνσταντίνα – Μαρία Κωνσταντίνου και έχω αποφοιτήσει από το Πάντειο και συγκεκριμένα από το Τμήμα Κοινωνιολογίας, όπως και από το μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών Εγκληματολογίας, το 2016. Το 2018 δημιούργησα το διεπιστημονικό ομαδικό project, το 'The Street Art Project', που υλοποιείται μέχρι και σήμερα, υπό την αιγίδα του Κέντρου Μελέτης του Εγκλήματος με χορηγό επικοινωνίας το socialpolicy.gr.

Το 'The Street Art Project' έχει ως πιλοτική βάση θεωρητικού υπόβαθρου την «Κατανοούσα Κοινωνιολογία» του M. Weber συνδυαστικά με το στοιχείο του 'visual', του οπτικού, του θεωρητικού ρεύματος της Οπτικής Κοινωνιολογίας / Εγκληματολογίας, μη γνωστού στη χώρα μας πλην ακαδημαϊκών εξαιρέσεων.

ΛΙΓΑ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΟ #SAP

Το 'The Street Art Project' (#SAP) είναι μία επιστημονική ομάδα 8 ατόμων που ερευνά και μελετά τη Street Mural Art στο σύγχρονο αστικό τοπίο της Αθήνας, που υλοποιεί δράσεις αφύπνισης/ ευαισθητοποίησης κοινού και μεσολαβεί για τοιχογραφίες κατά παραγγελία, βοηθώντας έτσι στη διασύνδεση των καλλιτεχνών με τοπικούς επίσημους και ανεπίσημους φορείς.

Το συγκεκριμένο project έχει εκπληρώσει από το 2018 έως σήμερα τους αρχικούς στόχους που είχε θέσει και που είναι αναρτημένοι στην ιστοσελίδα της αιγίδας που μας φιλοξενεί, του Κέντρου Μελέτης του Εγκλήματος:

- Στην εξέταση του εθνικού, ευρωπαϊκού και διεθνούς νομικού πλαισίου που σχετίζεται με τις εικαστικές παρεμβάσεις στο δημόσιο χώρο.
- Στη μελέτη της ιστορικής και δυνατής σχέσης της Street Art με το Graffiti.
- Στη διατύπωση ορισμών των εννοιών και τον σαφή διαχωρισμό των υλικών/ εργαλείων που χρησιμοποιούνται από άποψη τεχνο – τροπίας, δηλαδή, γραφολογικής ανάλυσης.
- Στη δημιουργία τυπολογίας των καλλιτεχνών της Street Art στην Αθήνα.
- Στη διεπιστημονική σύνδεση της Street Art με τις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες με βασικό άξονα την πρόληψη του εγκλήματος, ειδικότερα μέσα από την

πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση και άλλους δημόσιους / ιδιωτικούς φορείς.

- Στη διατύπωση προτάσεων αντεγκληματικής πολιτικής μέσω της αξιοποίησης της Street Art στο δημόσιο χώρο.

ΟΜΙΛΙΑ

Το 2018-2019, όταν ξεκινούσαμε να υλοποιούμε το project πιλοτικά και αρχίσαμε να διερευνούμε βιβλιογραφικά και σε αρθρογραφία, τι είναι η Street Art και τι το Graffiti και ποια η διαφορά τους τόσο νομικά όσο και κοινωνιολογικό – εγκληματολογικά, διαπιστώσαμε ότι εκτός από την ιστορική – φαινομενολογική διάκριση των δύο κοινωνικών κινημάτων, εφαρμόζονται 2 νομικά συστήματα.

Ωστόσο και τα 2 έχουν κάτι κοινό μεταξύ τους, όσον αφορά αυτά τα 2 κινήματα: αντιμετωπίζονται ως εγκλήματα και όχι ως παρεκκλίσεις με την απόδοση του όρου «βανδαλισμού», της «φθοράς ξένης ιδιοκτησίας». Τα συστήματα αυτά είναι γνωστά – είναι το αμερικάνικο σύστημα και τα επιμέρους του και το ευρωπαϊκό σύστημα. Εξαιρεση σε αυτό το κοινό στοιχείο αποτελεί η Αγγλία με την περίπτωση του / των ‘Banksy’, η οποία, αν μη τι άλλο, χρήζει της ιδιαίτερης προσοχής μας και το ιδιαίτερο ενδιαφέρον μας, για τα πνευματικά δικαιώματα των έργων που παράγει / παράγουν και τη στάση του επίσημου κοινωνικού ελέγχου – δηλ. του πρώτου ελέγχου, της Βρετανικής Αστυνομίας. Αναφέρομαι στην προστασία των έργων του / τους από τις Αρχές σε δημόσιο χώρο όπου κι αν βρίσκονται με γυάλινη τοποθέτηση, ενώ η νομοθεσία της τιμωρεί το «βάψιμο» σε τοίχους σε δημόσιο χώρο και μάλιστα υπάρχει ειδικό τμήμα εντός της Αστυνομίας που μεριμνά καθημερινά για τον καθαρισμό σε κάθε γειτονιά της χώρας με ιδιαίτερο ‘antigrffiti’ υλικό που όταν έρθει σε επαφή με το spray φθείρει το χρώμα ! Μία πολιτική που θυμίζει και τον Δήμο της Αθήνας, που τον εφαρμόζει από το 2019.

Κατά πόσο η Street Art θεωρείται έννομο αγαθό και χρήζει προστασίας νομικής αλλά και πνευματικής; Κατά πόσο η Street Art ΔΕΝ θεωρείται έγκλημα αξιόποιο, δηλ. κατά πόσο συμπεριλαμβάνεται στη λεγόμενη «φθορά ξένης ιδιοκτησίας» πράγματι;

Για τη Νομική Επιστήμη πριν και μετά το 2019

Πριν (πρόστιμο, φυλάκιση) – άρθρο 381, 382 του Ποινικού Κώδικα:

Άρθρο 381- Φθορά ξένης ιδιοκτησίας

«1. Όποιος με πρόθεση καταστρέφει ή βλάπτει ξένο (ολικά ή εν μέρει) πράγμα ή με άλλον τρόπο καθιστά ανέφικτη τη χρήση του τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι δύο ετών.

2. Αν η φθορά έχει αντικείμενο πράγμα ευτελούς αξίας ή η ζημία που προξενήθηκε από τη φθορά είναι ελαφρά, ο υπαίτιος τιμωρείται με κράτηση έως έξι (6) μήνες ή με πρόστιμο έως τρεις χιλιάδες (3.000) ευρώ».

Άρθρο 382- Διακεκριμένες περιπτώσεις φθοράς

«1. Με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών τιμωρείται η φθορά ξένης ιδιοκτησίας της πρώτης παραγράφου του άρθρου 381, αν έγινε χωρίς πρόκληση από τον παθόντα.

2. Με την ποινή της προηγούμενης παραγράφου τιμωρείται ο δράστης, αν το αντικείμενο της πράξης που προβλέπεται στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 381: α) είναι πράγμα που χρησιμεύει για κοινό όφελος, β) είναι ιδιαίτερα μεγάλης αξίας, γ) η φθορά έγινε με φωτιά ή με κάποιο από τα μέσα που προβλέπει το άρθρο 270.

3. Αν στην πράξη της πρώτης παραγρ. συμμετείχαν δύο ή περισσότεροι ή συντρέχει και μία από τις περιπτώσεις της δεύτερης παραγράφου, επιβάλλεται φυλάκιση τουλάχιστον έξι μηνών.

4. Όποιος προκαλεί κατά τους όρους του προηγούμενου άρθρου φθορά ή βλάβη αρχαιολογικού ή καλλιτεχνικού ή ιστορικού μνημείου ή αντικειμένου τοποθετημένου σε δημόσιο χώρο τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους αν η πράξη δεν τιμωρείται βαρύτερα με άλλη διάταξη».

Μετά (χρηματική ποινή, κοινωφελή εργασία) - διάταξη 378, παράγραφοι α και β, Ποινικός Κώδικας 4619/2019 με κατηργημένη τη διάταξη 382 «Διακεκριμένες περιπτώσεις φθοράς»:

«1. Όποιος καταστρέφει ή βλάπτει ξένο (ολικά ή εν μέρει) πράγμα ή με άλλον τρόπο καθιστά ανέφικτη τη χρήση του τιμωρείται με φυλάκιση έως δύο έτη ή χρηματική ποινή και **αν το πράγμα είναι ιδιαίτερα μεγάλης αξίας ή τοποθετημένο σε δημόσιο χώρο** με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους. Αν το πράγμα είναι μικρής αξίας ή η ζημία που προκλήθηκε είναι ελαφρά, ο υπαίτιος τιμωρείται με χρηματική ποινή ή παροχή κοινωφελούς εργασίας.

2. Με φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών και χρηματική ποινή τιμωρείται ο υπαίτιος αν το αντικείμενο της πράξης που προβλέπεται στο εδάφιο α' της προηγούμενης παραγράφου είναι πράγμα που χρησιμεύει για κοινό όφελος ή καλλιτεχνικό ή ιστορικό μνημείο ή αν η φθορά έγινε με φωτιά ή με εκρηκτικές ύλες».

ΣΧΟΛΙΟ: Απλοποίηση με ενσωμάτωση καταργημένου άρθρου 382 παρ. 4, ύπαρξη κοινωφελούς εργασίας και δυνατότητα εναλλακτικής ποινής, αύξηση κατά 1 έτους στη φυλάκιση εάν

πρόκειται για ιστορικά μνημεία – γενικώς, περιουσία δημόσιας σφαίρας και υλικής κληρονομιάς.

Για την Κοινωνιολογία – Εγκληματολογία:

GRAFFITI VS STREET ART

Καλλιτέχνης	Graffiti writer Street artist - Mural Artist
Έργο	Γράμματα / συνθήματα - στιχάκια Σχέδια
Κλίμακα έργου	Μικρά και μεσαία ποτέ μεγάλα σχεδόν πάντα μεσαία και μεγάλα
Τεχνικές / Μέσα	Sprays πάντα και αυτοκόλλητα πινέλα, sprays, αφίσες όχι διαφημιστικού τύπου, χαρακτηριστική, λάδι
Συμπεριφορά	Επηρεασμένη από τη Μουσική, τον Αθλητισμό, την Πολιτική Επηρεασμένη από εσωτερική ανάγκη και εξωτερικά ερεθίσματα, γεγονότα που συμβαίνουν στην κοινωνία, πιο «ακτιβιστική»
Πού και Πώς	Δημόσιος χώρος – κέντρα πόλεων με αρχαιολογικούς χώρους, γλυπτά και αγάλματα + ποτέ με άδεια Δημόσιος χώρος – περιφερειακά και κέντρα πόλεων σε εγκαταλελειμμένα εργοστάσια και κτίρια, σχολεία, επιχειρήσεις + και με άδεια
Ύπαρξη υπογραφής	Το ίδιο το έργο μπορεί να είναι μία υπογραφή με ψευδώνυμο, προϊόν ή λέξη - κώδικας Το έργο δεν απεικονίζει καμία υπογραφή αλλά η υπογραφή – ψευδώνυμο ή και αληθινή μπαίνει πάντα διακριτικά κάτω χαμηλά δεξιά ή συνήθως πάνω δεξιά
Πρόσημο – ιδεότυπος πράξης (M. Weber)	Ορθολογική βάσει της επιδίωξης του 'fame' Ως προς την αξία και τη συγκίνηση

‘Graffiti’ είναι «η αναπαράσταση με χρώματα, ή αυτοκόλλητα, η αναγραφή λέξεων ή συνθημάτων πάνω σε τοίχους ή αντικείμενα που βρίσκονται σε δημόσιους, δημοτικούς ή

ιδιωτικούς χώρους, που συντελούνται με παράνομο τρόπο», το οποίο και αποτέλεσε το αρχαιότερο οπτικό είδος επικοινωνίας.

Διαχωρίζεται σε επιμέρους υποκατηγορίες βάσει τεχνικών που χρησιμοποιούν οι writers:

«(1) 'Tagging': Περίτεχνη γραφή ονόματος του writer,

(2) 'Bombing': Παράνομα και γι' αυτό γρήγορα εκτελεσμένα κομμάτια. Χαμηλή στιλιστική πολυπλοκότητα και ελάχιστος χρωματισμός (συνήθως διχρωμία) και

(3) 'Piecing': Συνήθως νόμιμα κομμάτια αυξημένης στιλιστικής πολυπλοκότητας με χρωματικό πλουραλισμό».

'Street Art' είναι «μία από τις οπτικές τέχνες που αναπτύσσονται στη δημόσια σφαίρα, ειδικότερα στο δρόμο, περιλαμβάνοντας τα αυτοκόλλητα – 'Slaps', τις αφίσες δρόμου – 'Wheatpastes', 'Stencils', και φυσικά όλα τα μέσα ζωγραφικής, πινέλα, σπρέϊ, λάδι κ.ο.κ». Η τοιχογραφία χρησιμοποιεί την τέχνη και το σύνθημα την γλώσσα.

Για τους ίδιους τους graffiti writers και street artists: ΟΛΑ ΕΙΝΑΙ => 'GRAFFITI'

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί η φανατική άρνηση και των μεν και των δε της εξέλιξης αυτής της τέχνης, της street – mural art ως ξεχωριστό είδος, μέσο τεχνοτροπία αλλά και κίνημα καθότι στη χώρα μας η δεύτερη ομάδα κυρίως στην Αθήνα «ξεπήδησε» από την πρώτη ομάδα καλλιεργώντας ικανότητες και δεξιότητες ως προς το σχέδιο.

Στην παρούσα ομιλία αναφέρονται τρόπων τινά και σε σύνθεση και οι τρεις ορισμοί / διαστάσεις, αφού από μόνο του αυτό το γεγονός μας υποδηλώνει πως πρόκειται για ένα σύνθετο ζήτημα μιας επαναλαμβανόμενης κοινωνικής συμπεριφοράς. Να τονίσω, ότι μία παρεκκλίνουσα συμπεριφορά ακόμη κι αν έχει παρατηρηθεί σε αυτήν την ίδια, αν η ετικέτα έχει πετύχει, η ετικέτα αυτή δεν συνιστά προϋπόθεση πια και άμεσο συνδεδετικό κρίκο με το πέρασμα μιας εγκληματικής πράξης. Ο στιγματισμός ενός ανθρώπου ως ενός ανθρώπου που παρεκκλίνει από τη συνηθισμένη διαδρομή κοινωνικοποίησης και προσαρμογής δεν σημαίνει απαραίτητα και αυτόματα ότι αυτός ο άνθρωπος θα γίνει εγκληματίας ή ότι απαραίτητα χαρακτηρίζεται ως μία ψυχοπαθολογική προσωπικότητα ή ως «αναρχικό στοιχείο». Σημεία των καιρών.

Είναι γνωστό και σίγουρα θα έχει αναφερθεί σε προηγούμενες ομιλίες, η φαινομενολογική προέλευση του διαχωρισμού των εννοιών των πνευματικών δικαιωμάτων βάσει των νομικών συστημάτων της Αμερικής ('copyright' και των αγγλοσαξονικών χωρών) και της Ευρώπης (ιδίως, της Γαλλίας).

Η χώρα μας εντάσσεται ως κράτος – μέλος στην Ευρωπαϊκή Ένωση και εκτελεί, άλλες φορές γρήγορα και άλλες καθυστερημένα, Ευρωπαϊκές Οδηγίες, για τους στόχους των Ηνωμένων Εθνών για τη βιώσιμη ανάπτυξη που μεταξύ άλλων συμπεριλαμβάνεται και η παγκόσμια πόλη σε αρκετά άρθρα: της καινοτομίας, της οικονομικής ανάπτυξης που επέρχεται στη χώρα μας ως επί το πλείστον με τον τουρισμό, των κοινοτήτων στις πόλεις αλλά φυσικά και της αξιοπρεπούς εργασίας. Ωστόσο, έχει παρατηρηθεί ότι το νομικό μας σύστημα δεν είναι μόνο ηπειρωτικό καθότι «οι ιδρυτικές συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατατάσσονται, από πλευράς σημασίας, στο ίδιο επίπεδο με το Σύνταγμα, ενώ οι υπόλοιπες διεθνείς νομικές πράξεις υπερισχύουν των εθνικών νομικών πράξεων, εξαιρουμένου του Συντάγματος».

Η **ελληνική κοινωνία** ακολουθεί ως προς τα πνευματικά δικαιώματα των ατόμων που την απαρτίζουν την νοοτροπία της παραγωγής της καινοτομίας, της «πατέντας», μέσω νομικών προσώπων **ενώ για το ελληνικό κράτος** και για τον ποινικό νόμο το copyright δεν είναι αυτό που αναγνωριζόταν αμέσως από μία αντιγραφή. Για να φτάσει στην προστασία δημιουργών έργων γενικώς, θα πρέπει να διανύσει μία απόσταση κοινωνικού σεβασμού και ακεραιότητας της νομοθετικής εξουσίας και λειτουργίας (να μην επηρεάζεται από την εκτελεστική εξουσία): κοινωνικής αναγνώρισης της καλλιτεχνικής δημιουργίας και αναγνώρισης όλων των σύγχρονων μορφών Τέχνης και όχι κατά επιλεκτικότητα.

Τι σημαίνει αυτό για τη Street Art;

Από τη μία πλευρά, όταν μιλάμε για τη Street Art, μας αφορά το περιουσιακό δικαίωμα της εκάστοτε πόλης – πολεοδομίας, του εκάστοτε ιδιοκτήτη και της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά από την άλλη πλευρά και παραλλήλως, μας αφορά το ηθικό δικαίωμα, όταν αναφερόμαστε σε κόπο, προσπάθεια σύλληψης της ιδέας του έργου, της παραγωγής, της εκτέλεσης, του κοινωνικού αντικτύπου (ευρύ κοινό) αλλά και της κινηματικής και εσωτερικής κοινοτικής προσοχής μεταξύ των καλλιτεχνών, ιδίως σε αυτήν τη σύγχρονη μορφή Τέχνης. Όπως αντιλαμβάνεστε, τα 2 κυρίαρχα είδη δικαιωμάτων που συμπεριλαμβάνονται στα πνευματικά δικαιώματα ως προς την εννοιολογική συγκρότησή τους, **έρχονται σε σύγκρουση** ενίοτε μεταξύ τους όταν αναφερόμαστε στη Street Art, όπως εξάλλου και σε πρακτικό καθημερινό επίπεδο, όχι μόνο επιστημονικό.

Τόσο στην Ελλάδα, όσο και στις Η.Π.Α., εκτός από την επιστημονική διαιώνιση περί προσέγγισης των «σπασμένων παραθύρων» και του S. Cohen για τα είδη του βανδαλισμού, αλλά και του Gomez (όπου εκεί κατατάσσεται/συμπεριλαμβάνονται κοινωνικές πράξεις του graffiti που ταυτίζονται με συμμοριακές επιδόσεις αδρεναλίνης, ναρκωτικών κι άλλων παράνομων πράξεων), η Street Art πια αντιμετωπίζεται ως ένα εφήμερο φαινόμενο παραγωγής μεγάλων και μεσαίων έργων που τα πνευματικά δικαιώματα των καλλιτεχνών που τα παράγουν, τυγχάνουν πια άλλου είδους σεβασμό περί ηθικού δικαιώματος και μερικές φορές θα λέγαμε και εμπορευματοποιήσιμο – κατοχύρωσης, με άδεια εκτέλεσης έργων και με σύμφωνη την Πολιτεία. Το έργο ενός καλλιτέχνη street art όχι μόνο αναγνωρίζεται πλέον, αλλά υποβοηθά με τουριστικούς περιπάτους από το 2015 και πιο έντονα σε ρυθμό, την τοπική οικονομία. Αυτό το ηθικό δικαίωμα όσο κόντρα κι αν πάει με την αντίληψη / στάση των ίδιων καλλιτεχνών ότι

υπάρχει γνώση πως το έργο τους θα σβηστεί με τον χρόνο, με κάποιον γερανό, με κάποιον άλλον καλλιτέχνη, υφίσταται σε όλες τις περιπτώσεις και για κάθε ένα έργο ξεχωριστά βάσει και των άτυπων συνεντεύξεων που έχουμε πραγματοποιήσει με 8 καλλιτέχνες της σύγχρονης Αθηναϊκής σκηνής κι όχι μόνο Αθηναϊκής.

Για αυτό, εδώ, θα αναδείξουμε περιπτώσεις καταπάτησης αυτού του ηθικού δικαιώματος αλλά και του δικαιώματος του copyright:

α) από μία ανάλυση της συναδέλφου κας Ιωάννας Δερβίση (Νομικού, Μεταπτυχιακό LL.M 'Forensics, Criminology & Law' Πανεπιστήμιο Μάαστριχτ – Ολλανδία) για τις Η.Π.Α. με την υπόθεση case study '5Pointz'

β) και για την Ελλάδα με την περίπτωση του καλλιτέχνη 'Gospel' και

γ) μέσω της εμπειρίας μας από τις δράσεις πεδίου και της συμμετοχικής παρατήρησης, οπτικής καταγραφής μέσω της φωτογραφίας και ηλεκτρονικού αρχείου με δημόσιες τοιχογραφίες της κοινότητας των καλλιτεχνών της Street Art στην Αθήνα και μέσα από την ποιοτική και ποσοτική οπτική ανάλυση σε τίτλους ειδήσεων ηλεκτρονικά σε 2 πολύ γνωστές εφημερίδες της πόλης.

Πιο συγκεκριμένα, θα σταθώ σε τρία σημεία κομβικής σημασίας για τη σημερινή μας συζήτηση:

A) '5 Pointz' και Η.Π.Α.

Στον παρακάτω πίνακα παρατίθενται τα κυριότερα νομοθετικά κείμενα ως προς τα δικαιώματα καλλιτεχνών εικαστικών τεχνών:

Σύμβαση της Βέρνης της 24 ^{ης} Ιουλίου 1971 (όπως τροποποιήθηκε στις 28 Σεπτεμβρίου 1979) ¹	Λογοτεχνικά και Καλλιτεχνικά έργα
Title 17 of the United States Code (Τίτλος 17 του Κώδικα των Ηνωμένων Πολιτειών· ο τίτλος αυτός αφορά το δίκαιο πνευματικής ιδιοκτησίας) ²	Πνευματικά Δικαιώματα επί των έργων
Visual Artists Rights Act (1990) ³	Ειδικές διατάξεις για τα δικαιώματα καλλιτεχνών εικαστικών τεχνών

Το 1990 το Κογκρέσο αναγνώρισε το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας των καλλιτεχνών ψηφίζοντας ειδικές διατάξεις για τα δικαιώματα καλλιτεχνών εικαστικών τεχνών (Visual Artists Rights Act, στο εξής: VARA) εφαρμοζόμενη συμπληρωματικά με την παραδοσιακή νομοθεσία περί πνευματικής ιδιοκτησίας (Copyright Act)⁴.

Πιο συγκεκριμένα, στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται ενδεικτικά οι πιο σημαντικές διατάξεις του τίτλου 17 του Κώδικα των Ηνωμένων Πολιτειών (ο οποίος αφορά το δίκαιο πνευματικής ιδιοκτησίας) σχετικά με τις εικαστικές τέχνες:

§ 101	Ορισμός –μεταξύ άλλων- της έννοιας του «έργου εικαστικής τέχνης» ως αντικειμένου προστασίας του νόμου περί πνευματικής ιδιοκτησίας
-------	--

¹ Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works (Σύμβαση της Βέρνης για την προστασία των δικαιωμάτων από λογοτεχνικά και εικαστικά έργα), 24 Ιουλίου 1971, Παρίσι (όπως τροποποιήθηκε στις 28 Σεπτεμβρίου 1979), διαθέσιμη εδώ: http://www.wipo.int/wipolex/en/treaties/text.jsp?file_id=283693, τελευταία πρόσβαση: 09 Ιουλίου 2018.

² Title 17 of the United States Code (Τίτλος 17 του Κώδικα των Ηνωμένων Πολιτειών), έκδοση Δεκεμβρίου 2016, διαθέσιμη εδώ: <https://www.copyright.gov/title17/title17.pdf>, τελευταία πρόσβαση: 09 Ιουλίου 2018.

³ Τίτλος 17 του Κώδικα των Ηνωμένων Πολιτειών, άρθρο 106A, σελ. 17-19, (Visual Artists Rights Act 1990).

⁴ A. Wang, "Graffiti and the visual artists rights act", *Washington Journal of Law, Technology & Arts*, τόμος 11, τεύχος 2, 2015, σελ. 144.

§ 102 (a)	Προστατευτικό πεδίο του νόμου περί πνευματικής ιδιοκτησίας (Αντικείμενο του εν λόγω δικαίου πνευματικής ιδιοκτησίας)
§ 106 A	Δικαιώματα ορισμένων δημιουργών στην αναγνώριση της πατρότητας και διαφύλαξης της ακεραιότητας του έργου τους
§ 113 (d)	Καλόπιστη ενημέρωση δημιουργού ως προς την αφαίρεση του έργου του από τον ιδιοκτήτη, από την επιφάνεια του κτιρίου.

Η θεσμοθέτηση του VARA ως συμπληρωματικής προστασίας στην ισχύουσα νομοθεσία περί πνευματικής ιδιοκτησίας προσέφερε με την εισαγωγή της παραγράφου 106 A επιπλέον δυνατότητες στους καλλιτέχνες της συγκεκριμένης μορφής τέχνης. Ειδικότερα, η προστατευτική ισχύς των παραπάνω διατάξεων εφαρμόζεται διττά υπό τους όρους της «πατρότητας» και «ακεραιότητας» του έργου εικαστικής τέχνης, όπως ακριβώς διαφαίνεται στο α' εδάφιο του ανωτέρω άρθρου, το οποίο αναλύεται σε⁵:

Στις 12 Φεβρουαρίου 2018 το Περιφερειακό Δικαστήριο της Ανατολικής Περιφέρειας της Νέας Υόρκης των Η.Π.Α. προέβη σε μια σημαντική για τη 'street art' απόφαση, η οποία ανοίγει το δρόμο στην αναγνώριση των καλλιτεχνών του δρόμου. Επιπλέον, **καταδεικνύει τα όρια της ιδιοκτησίας ειδικά απέναντι στην προστασία ενός έργου τέχνης, στο πλαίσιο του ηθικού δικαιώματος**, όπως αυτό διατυπώθηκε αρχικά στη Σύμβαση της Βέρνης και ύστερα υιοθετήθηκε και ενσωματώθηκε σε ειδικό κείμενο στη νομοθεσία περί πνευματικής ιδιοκτησίας στο άρθρο 106 A.

Ο λόγος για την υπόθεση που είναι πλέον γνωστή με το όνομα 'The 5Pointz case'. Η υπόθεση αυτή ακολουθεί την ιστορία 21 καλλιτεχνών, οι οποίοι για πρώτη φορά το 2013 άσκησαν αγωγή κατά του Gerald Wolkoff, ως ιδιοκτήτη τεσσάρων συγκροτημάτων από το σύνολο της ακίνητης περιουσίας τους, για να αποτρέψουν την προγραμματισμένη κατεδάφιση των κτιρίων αυτών και τη συνεπαγόμενη καταστροφή των έργων τους στις επιφάνειες αυτών, βασιζόμενοι στο άρθρο 106A των ειδικών διατάξεων περί εικαστικών καλλιτεχνών (VARA)⁶.

Η ιστορία του καλλιτεχνικού αυτού κέντρου της Νέας Υόρκης έχει τις ρίζες του στη δεκαετία του 1990. Τότε, ο Gerald Wolkoff, ως ιδιοκτήτης του συγκεκριμένου συγκροτήματος, αποφάσισε να αναθέσει στον Jonathan Cohen την επιμέλεια των έργων που θα επιτρέπονταν να ζωγραφιστούν στους τοίχους του, αναγνωρίζοντας παράλληλα την αξία της συγκεκριμένης τέχνης⁷.

Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η πρόσφατη απόφαση που εκδόθηκε, ο Cohen, βάσει των συμφωνηθέντων, επέβλεπε την καλλιτεχνική δραστηριότητα του συγκροτήματος κτιρίων, τη διατηρούσε καθαρή, ενώ η μείωση της εγκληματικότητας στην περιοχή ήταν γεγονός και

⁵ Τίτλος 17 του Κώδικα των Ηνωμένων Πολιτειών, άρθρο 106A, σελ. 17.

⁶ *Cohen v. G&M REALTY LP, Dist. Court, ED New York 2018*, σελ. 4, διαθέσιμη εδώ: <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/new-york/nyedce/1:2013cv05612/347782/172>, τελευταία πρόσβαση: 09 Ιουλίου 2018.

⁷ *Cohen et al v. G&M Realty LP et al (2018)*, σελ. 16.

αποτελούσε πλέον πόλο έλξης πολλών επισκεπτών τουριστών, σχολικών εκδρομών ακόμη και γάμων⁸.

Ωστόσο, από το 2011 ο Wolkoff θέλησε να σταματήσει τις δραστηριότητες στην περιοχή του προκειμένου να δημιουργήσει ένα συγκρότημα πολυτελών διαμερισμάτων και στην προσπάθειά του αυτή κάλυψε με άσπρο χρώμα σχεδόν όλα τα έργα που υπήρχαν στους συγκεκριμένους τοίχους⁹.

Αυτό που αξίζει να αναφερθεί είναι ότι η εν λόγω απόφαση επιχείρησε να υπερασπιστεί το έργο των καλλιτεχνών. Συγκεκριμένα, παραθέτοντας τα λόγια του Picasso ότι «ο σκοπός της τέχνης είναι να ξεπλύνει τη σκόνη της καθημερινής ζωής από τις ψυχές μας», το δικαστήριο προχώρησε ένα βήμα παρακάτω τη γνώμη αυτή θεωρώντας ότι ο Picasso θα υποστήριζε σίγουρα την εφαρμογή της VARA για την προστασία των έργων των σύγχρονων καλλιτεχνών εικαστικών τεχνών¹⁰. Υποστηρίζοντας την άποψη αυτή το δικαστήριο αναγνώρισε στο σημείο αυτό πως «οι ψυχές μας χρωστάνε χρέη ευγνωμοσύνης στους ενάγοντες, επειδή έφεραν ζωή στους σκονισμένους τοίχους της ιδιοκτησίας του εναγομένου»¹¹.

Μετά από μια πολυετή δικαστική μάχη, οι ενάγοντες καλλιτέχνες κατάφεραν να κερδίσουν τόσο νομική όσο κυρίως την ηθική αναγνώριση που περίμεναν. Στις 12 Φεβρουαρίου 2018 σημειώνεται μια από τις πιο σημαντικές δικαστικές νίκες της τέχνης του δρόμου. Στην επιχειρηματολογία που παρέθεσε ο Frederick Block, Ανώτερος Περιφερειακός Δικαστής των Η.Π.Α., ως προς την υπόθεση *Cohen και άλλοι κατά G&M Realty LP και άλλοι*, στηρίχθηκε κυρίως σε προηγούμενη νομολογία, η οποία αναλύει τον όρο του «έργου αναγνωρισμένου κύρους» ('work of recognized stature'), όπως αυτός αποτυπώθηκε στην απόφαση *Carter κατά Helmsley-Spear* (1994)¹²

Το Περιφερειακό Δικαστήριο της Ανατολικής Περιφέρειας της Νέας Υόρκης των Η.Π.Α. επιδίκασε αποζημίωση ύψους 6.750.000 δολαρίων (δηλαδή 150.000 δολάρια για κάθε ένα από τα 45 έργα που υπέστησαν ζημία) αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι η πράξη του Wolkoff οδήγησε στην καταστροφή ενός από τα πιο εξέχοντα τουριστικά σημεία της Νέας Υόρκης χωρίς να δώσει τη δυνατότητα στο κοινό του να αποχαιρετίσει τα αξιοθαύμαστα έργα τέχνης που απεικονίζονταν στο συγκρότημα των 5Pointz με τον τρόπο που τους άξιζε¹³. Σημαντικό είναι το γεγονός ότι στη συγκεκριμένη απόφαση αποτυπώνεται η γνώμη του δικαστή, ο οποίος θεωρεί πως τα εν λόγω έργα τέχνης «αντικατοπτρίζουν μια εντυπωσιακή δεξιότητα τόσο καλλιτεχνική όσο και τεχνική, η οποία αξίζει να εκτεθεί σε διακεκριμένα μουσεία τέχνης αν όχι στο ίδιο το συγκρότημα των 5Pointz»¹⁴.

⁸ *Cohen et al. v. G&M Realty LP et al* (2018), σελ. 17.

⁹ *Cohen et al. v. G&M Realty LP et al* (2018), σελ. 20-22.

¹⁰ *Cohen et al. v. G&M Realty LP et al* (2013), σελ. 225.

¹¹ *Cohen et al. v. G&M Realty LP et al* (2013), σελ. 225.

¹² *Carter κατά Helmsley-Spear Inc.* (1994), σελ. 325.

¹³ *Cohen et al. v. G&M Realty LP et al* (2018), σελ. 49-50.

¹⁴ *Cohen et al. v. G&M Realty LP et al* (2018), σελ. 13.

TA LINKS:

1. <https://www.youtube.com/watch?v=4pCrY6T71oM>
2. <https://www.youtube.com/watch?v=Srxh6N46nwo>

B) Διαδίκτυο, εφημερίδες της πόλης, 'Gospel' και ... Ελλάδα

Δεν είναι λίγες οι φορές που έχουμε καταγράψει εκείνη τη στιγμή που δημοσιεύονται τις ειδήσεις στα social media, την αναπαραγωγή της λέξης 'graffiti' σε περιεχόμενο ειδήσεων (εικόνες που απεικονίζουν έργα και κατ' επέκταση τεχνικές της Street Art όπως π.χ. paste up, stencil, πινέλα, μαρκαδόροι, κολάζ και ούτω καθεξής) που δεν αναπαριστά το graffiti (λέξεις, υπογραφές, παραδοσιακά σχήματα γραμμών για λέξεις, συνθηματογραφία).

Ακόμη, δεν είναι λίγες οι φορές που έχουμε παρατηρήσει τη δημοσίευση τέτοιων ειδήσεων (αναφορά της λέξης graffiti με εικόνα της Street Art) σχετικά με τον χρόνο τους: αναρτώντας μία είδηση σχετικά με τη δημιουργία τοιχογραφίας με αναφορά στον τίτλο τύπου «Νέο Graffiti δημιουργήθηκε...» και αμέσως μετά από την ίδια εφημερίδα της πόλης να αναρτάται «Βανδαλιστές έσπασαν...» με ανάλογη εικόνα που απεικονίζει το ίδιο πράγμα αλλά με άλλο νόημα και άλλη διάσταση.

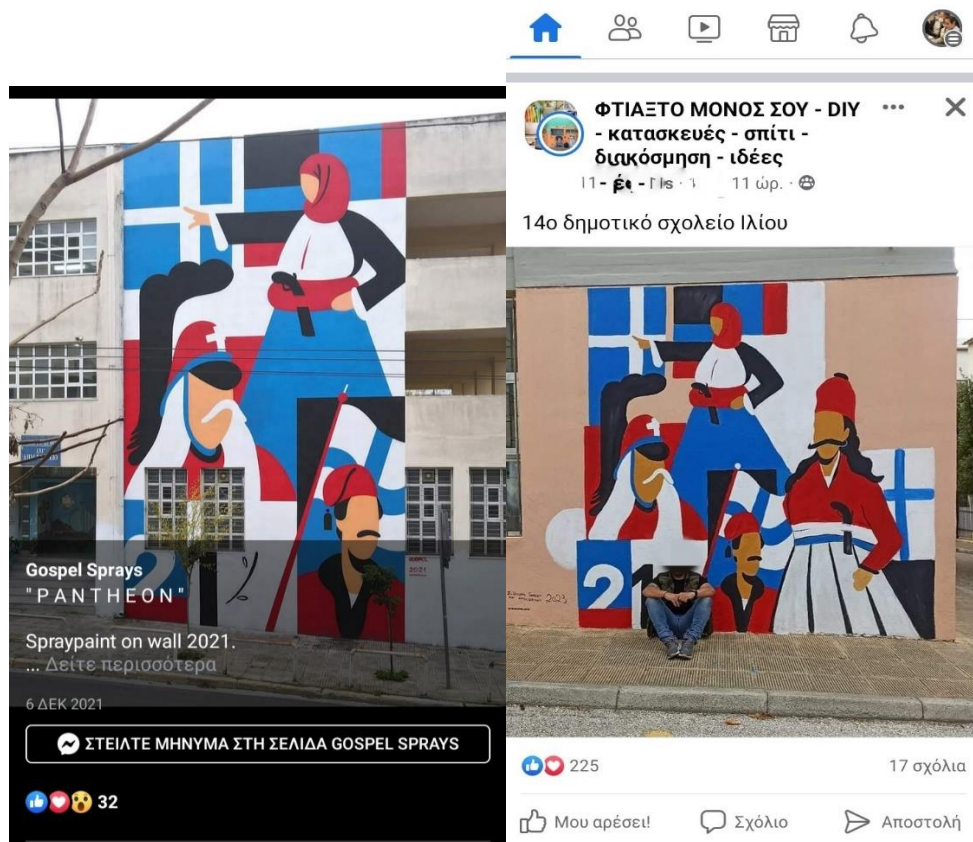
Το εύλογο ερώτημα που προκύπτει: γιατί συγχέεται το Graffiti με τη Street Art από εφημερίδες που υποθετικά υπηρετούν κι αυτόν τον σκοπό, τη συγκεκριμένη διάκριση, αφού κι οι ίδιοι οι καλλιτέχνες street artists γράφουν σε αυτές τις εφημερίδες, πρώτον, και, δεύτερον, μετά, για ποιο λόγο την τοποθετούν μεταφορικά και κυριολεκτικά σε πολλές περιπτώσεις «στο εδώλιο» με ειδήσεις για σπασίματα και «κακούς αναρχικο-graffitιάδες»; **Θεωρείται γνωστό το ότι το Graffiti ως τεχνοτροπία (βασική τεχνική αποτύπωσης: το spray) εμπεριέχεται στη Street Art. Το αντίστροφο, όμως, δεν συμβαίνει.** Όπως, επίσης, η Street Art δεν μπορεί να ειπωθεί και να κατανοηθεί ως ΙΔΙΟ κοινωνικό κίνημα με το Graffiti.

Αυτό που υφίσταται, λοιπόν, εκτός από ένα ατέρμονο παιχνίδι ρόλων και κυνηγητού ενός φαύλου κύκλου «εγκληματικότητας της πόλης», είναι και οι εσωτερικές κόντρες / εσωτερικοί ανταγωνισμοί μεταξύ των graffiti writers και street artists είτε για διασκέδαση (το λεγόμενο «πάτημα» έργων) είτε για την ένδειξη ξεκάθαρης επιβολής/κυριαρχίας πολιτικών πεποιθήσεων αλλά και για πολιτικές που αφορούν τον δημόσιο χώρο με συγκεκριμένη επιβολή αισθητικής (φαίνεσθαι της πόλης) και εργαλειοποίηση αυτής της «κόντρας» από την ίδια την Πολιτεία για μία απλή κατηγοριοποίηση, όπως είναι η ακόλουθη: «η μουτζούρα είναι διαφορετική από την Τέχνη».

Η περίπτωση του 'Gospel' δεν είναι μία περίπτωση «πατήματος» με τον κλασικό τρόπο εκδήλωσης / εμφάνισης του «πατήματος» υπό την ορολογία της Street Art. Δηλ. το έργο, εν

προκειμένω του καλλιτέχνη 'Gospel', δεν «μουτζουρώθηκε» / κάποιος το χάλασε από πάνω. Πρόκειται για το έργο με τίτλο «Πάνθεον» που πραγματοποιήθηκε το 2021, με άδεια, στο 133^ο δημοτικό σχολείο Αθηνών στην Κυψέλη υπό την αιγίδα και πρόγραμμα του Δ. Αθηναίων για την επέτειο του 1821 - 2021 σε συνεργασία με την Urbanact.gr και με την άδεια του σχολείου. Το έργο αναπαριστά με σύγχρονη μορφή τους πρωταγωνιστές της ελληνικής Επανάστασης. Ο καλλιτέχνης, φυσικά, για την καλύτερη επικοινωνία του έργου και την προώθησή του, προέβη σε ανάρτηση στα social media μέσω των επίσημων λογαριασμών του.

Στις 12/05/2023 τα social media και η επιρροή που έχουν ως προς την εκμάθηση και γνωστοποίηση γεγονότων, συμβάντων προς τους πολίτες επιβεβαιώθηκαν για ακόμη μία φορά. Εγώ, ούσα μέλος σε ένα group για κατασκευές και χειροτεχνίες diy, παρατηρούσα τις αναρτήσεις του από διάφορους ανθρώπους που προσπαθούσαν να δημιουργήσουν εκτός από χειροτεχνίες, και έργα τέχνης μόνοι τους. Έτσι, είδα αυτήν την δημοσίευση και απόρησα μιας και μου φάνηκε «οικείο» οπτικά εάν ο 'Gospel' έκανε το 'ίδιο έργο και σε ένα σχολείο στο Ίλιον. Όμως, όχι, δεν ήταν 'Gospel', ήταν ένας άλλος άνθρωπος όπου με το πρόσωπό του χωρίς μωσαϊκό πόζαρε στο έργο ως δικό του, που υποτίθεται ότι δημιούργησε μόνος του σε ένα σχολείο στο Ίλιον. Η ανάρτηση δεν είχε καμία πρόταση – δήλωση «έμπνευσης» ή τουλάχιστον αναφοράς στον 'Gospel'.

Όπως βλέπετε και μόνοι σας, μιλάμε για ένα «πάτημα» - τη λεγόμενη «ξεπατικοτούρα». Μιλάμε για παραβίαση όχι μόνο ηθικού δικαιώματος αλλά και copyright τεχνοτροπίας: «στυλ» / «ύφος» σχεδίου. Με αυτόν τον τρόπο, συνειδητοποίησα ότι οι καλλιτέχνες της Street Art δύναται να πέφτουν «θύματα» καλλιτεχνικής έμπνευσης χωρίς να το γνωρίζουν απαραίτητα μιας και η Street Art είναι εφήμερη, γρήγορη και τόσο-όσο ανώνυμη. Ωστόσο, η «κλοπή» τεχνοτροπίας και απόδοσης ενός έργου παραμένει «κλοπή» και ιδέας – σύλληψης, όπου, δυστυχώς, στα social media έχει γιγαντωθεί βάσει ερευνών για εγκλήματα που σχετίζονται με το Διαδίκτυο.

Γ) Πνευματικά δικαιώματα και εσωτερική κωδικοποίηση: τελικά τι είδους «κόντρα» υφίσταται μεταξύ των graffiti writers και των street artists; Τα λεγόμενα «πατήματα» ή κι αλλιώς «βανδαλισμός επί βανδαλισμού»;

Πώς η «μουτζούρα» μπορεί να πολλαπλασιάζεται σε δημόσιες / ιδιωτικές επιφάνειες του κέντρου της Αθήνας και πώς μπορεί και καταστρέφεται ένα έργο street art με βάση τεχνικής, τη Ζωγραφική, εντός τριών ωρών ή και δύο ημερών;

Το Graffiti δημιουργήθηκε στα γκέτο της Αμερικής και της Αγγλίας από εγωιστική και θυμωμένη αντίδραση (κίνητρο ατόμων – ‘fame’/ δόξα), επηρεασμένο από μουσικά ρεύματα όπως η Rap και το Hip Hop ως προς την ένδυση και την κουλτούρα, αντίδραση στο κατεστημένο και στις κοινωνικές ομάδες που επικρατούσαν ανά περιοχή (ρατσιστικό graffiti) της εποχής του ‘60 – ‘70 με ιστορική αναφορά στις γραφές των σπηλαίων και των ρωμαϊκών χρόνων. Η Street Art δημιουργήθηκε από την αγιογραφία (κίνημα muralismo Νότιας Αμερικής) και εξελίχθηκε σε ρεύμα / τάση σύγχρονης Ζωγραφικής στους δρόμους μεγάλων πόλεων με κίνητρο των ατόμων την παρακίνηση / ενεργοποίηση της κριτικής σκέψης συνανθρώπων για τις συνθήκες συνύπαρξης μεταξύ τους και την αποκάλυψη βαθύτερων αιτιών πολιτικο-οικονομικών γεγονότων.

Η Street Art επηρεάστηκε βαθιά από τα κοινωνικά κινήματα της εποχής του ‘68, των χίτιδων, του πολέμου κατά του Βιετνάμ, τα κοινωνικά κινήματα φοιτητών, κατά των φυλετικών διακρίσεων, από τη ροκ / πανκ μουσική, από τη λεγόμενη αντι – κουλτούρα. Δηλαδή, από τη νοοτροπία – τρόπο σκέψης που δεν επιθυμεί ως λύση και στρατηγική εξωτερική πολιτική τον πόλεμο, κόντρα σε κάθε λογική ή και πολιτική που τον συντηρούσε σε περιπτώσεις διαφωνίας μεταξύ χωρών και ατόμων, αλλά την ειρηνική κατάσταση ανεξαρτήτως εθνικής καταγωγής, σεξουαλικού προσανατολισμού κτλ. Οι αφίσες και τα stencils εκείνης της εποχής ήταν οι πλέον χαρακτηριστικές τεχνικές της Street Art παγκοσμίως. Το ίδιο ήταν και οι στάμπες στις μπλούζες, οι διαφημίσεις, οι καμπάνιες εκστρατείες και ενημέρωσης – η λεγόμενη ‘Pop Art’. Χρησιμοποιούσαν τη Street Art ως παρακίνηση ατόμων και ομάδων, διότι το οπτικό, το σχέδιο τραβούσε περισσότερο το κοινό απ’ ότι τα γράμματα, τα απλά συνθήματα.

Το 'fame' και η εμπορευματοποίηση, η «πλάκα», το «ανήκειν» της συλλογικότητας – κοινότητας και ο σκοπός επικράτησης σε μία περιοχή, σε έναν τοίχο, σε μία επιφάνεια από τη σκηνή/ από την πλευρά του ελληνικού, πάντα, κινήματος του Graffiti μπορούν να αποτελέσουν ατομικά και κοινωνικά κίνητρα για την καταστροφή ενός έργου της Street Art ακόμη κι αν οι ίδιοι οι street artists αυτοπροσδιορίζονται ως graffiti writers. Ωστόσο, το ίδιο δεν ισχύει για τους παραδοσιακούς αυθεντικούς graffiti writers για την εικόνα που έχουν σχηματίσει εσωτερικά για αυτούς που μεταπήδησαν στη Street Art. Έτσι, ένα έργο ενός αρκετά γνωστού καλλιτέχνη της street art μπορεί να καταστραφεί εντός 3 ημερών, ειδικά εάν ο ίδιος ξεπήδησε από το graffiti και έμαθε να ζωγραφίζει και να συνεργάζεται λόγου χάρη με την Πολιτεία. Όπως για παράδειγμα, ο καλλιτέχνης 'WD' και η «κουκουβάγια» του Μεταξουργείου. Υπό αυτό το εσωτερικό – ενδοκοινοτικό πλαίσιο των ομάδων μεταξύ τους, τα πνευματικά δικαιώματα είναι σπάνια και μόνον σε περιπτώσεις που καλλιτέχνες της street art έχουν αποδείξει πως δεν έχουν ξεχάσει την προέλευσή τους και πώς έμαθαν την τέχνη του spray – υπό την ορολογία της graffiti κουλτούρας, έχουν «κερδίσει το respect» τους και έτσι κανένα έργο τους δεν καταστρέφεται κι ούτε «πατιέται». Φανταστείτε όλη αυτήν την εσωτερική κωδικοποίηση και επικοινωνία με ψευδώνυμα και ανά περιοχή της Αθήνας!

ΚΛΕΙΣΙΜΟ

Συνεπώς, όσο οι street artists θα αυτοπροσδιορίζονται και θα αναζητούν την κοινωνική, καλλιτεχνική τους ταυτότητα στη ρίζα του graffiti, τόσο δεν θα εξελίσσονται ως προς τα πνευματικά δικαιώματα των έργων τους. Με απλά λόγια, όσο οι graffiti writers συντηρούν την κουλτούρα τους και ασκούν κάποιου είδους εκφοβισμό εσωτερικά προς άτομα τα οποία ξεπηδούν από τη συλλογική ταυτότητα, τόσο νέα παιδιά, νεαρά άτομα που επιθυμούν να μάθουν πώς μπορούν να γίνουν καλλιτέχνες - street artists, δεν θα βρίσκουν διέξοδο και θα επιδιώκουν πρώτα και ως προς προϋπόθεση να περνούν από τη φάση των τρένων και του παράνομου graffiti διακινδυνεύοντας τη ζωή τους από τα καλώδια.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Θεωρητική τεκμηρίωση και κείμενα του Project:

<https://e-keme.gr/category/working-groups/street-art-project/>

Αποφάσεις Δικαστηρίων

Cohen v. G & M REALTY LP, 988 F. Supp. 2d 212 - Dist. Court, ED New York, 2013, διαθέσιμη εδώ: https://scholar.google.gr/scholar_case?case=12126342912820034080&hl=en&as_sdt=6&as_vis=1&oi=scholar&sa=X&ved=0ahUKewj9wd6OkIjaAhVGWYwKHSmYAMAQgAMIJygAMAA (τελευταία πρόσβαση 09 Ιουλίου 2018).

Cohen v. G&M REALTY LP, Dist. Court, ED New York 2018, διαθέσιμη εδώ: https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/new_york/nyedce/1:2013cv05612/347782/172 (τελευταία πρόσβαση 09 Ιουλίου 2018).

Pollara v. Seymour, 150 F. Supp. 2d 393 - Dist. Court, ND New York, 2001, διαθέσιμη εδώ: [https://scholar.google.gr/scholar_case?case=4161721507099097619&q=Pollara+v.+Seymour,+150+F.+Supp.+2d+393+\(N.D.N.Y+2001\)&hl=en&as_sdt=2006](https://scholar.google.gr/scholar_case?case=4161721507099097619&q=Pollara+v.+Seymour,+150+F.+Supp.+2d+393+(N.D.N.Y+2001)&hl=en&as_sdt=2006) (τελευταία πρόσβαση 09 Ιουλίου 2018).

Εθνικό δίκαιο

Title 17 of the United States Code (Τίτλος 17 του Κώδικα των Ηνωμένων Πολιτειών), έκδοση Δεκεμβρίου 2016, διαθέσιμη εδώ: <https://www.copyright.gov/title17/title17.pdf> (τελευταία πρόσβαση 09 Ιουλίου 2018).

Διεθνείς συμβάσεις

Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works (Σύμβαση της Βέρνης για την προστασία των δικαιωμάτων από λογοτεχνικά και εικαστικά έργα), 24 Ιουλίου 1971, Παρίσι (όπως τροποποιήθηκε στις 28 Σεπτεμβρίου 1979), διαθέσιμη εδώ: http://www.wipo.int/wipolex/en/treaties/text.jsp?file_id=283693 (τελευταία πρόσβαση 09 Ιουλίου 2018).